

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕТАПІВ МАШИННОГО, ІНДУСТРІАЛЬНОГО І ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА В СИСТЕМІ БІЗНЕСУ

© Кравченко О.О., 2002

Розглядаються основні характеристики етапів машинного, крупносерійного індустріального і глобального постіндустріального виробництва в розвитку системи ділових відносин.

Basic descriptions of the stages of automatik (machine), hyper-serial industrial and global post-industrial production in the development of the system of business affairs are viewed in the present article.

Починаючи із зародкового етапу, поступові еволюційні зміни в структурі і інфраструктурі системи бізнесу створюють умови для переходу до такого типу функціонування цієї системи, як тип машинного виробництва (рис. 1).

Загальна форма організації бізнесу	Машинне виробництво
Форма організації товарного ринку	Роздрібний, дрібногуртовий, гуртовий, посередницький ринки
Інфраструктура товарного ринку	Стаціонарна торгівля, базари, ярмарки, біржі, банки, страхові, транспортні компанії, зв'язок

Рис. 1. Тип машинного виробництва в розвитку системи бізнесу

Загальна форма організації цього типу бізнесу характеризується повсюдним превентивним впровадженням у промислове і аграрне виробництво машин і механізмів із паровими і електромеханічними приводами. Застосуванню високопродуктивних машин сприяла реорганізація малих і середніх мануфактур у великі фабрики і заводи. Такі крупні виробництва радикально змінюють економічну і соціальну структуру суспільства.

На товарному ринку поряд із роздрібним, дрібногуртовим і гуртовим ринками з'являється посередництво як окремий вид бізнесової діяльності. Комерційне посередництво охоплює передусім систему взаємозв'язків виробничих і роздрібних торговельних підприємств. Спочатку посередники спеціалізуються виключно на оптовій торговельній діяльності товарами широкого вжитку, однак згодом все активніше розгортають свою діяльність на ринках сировини для виробничих підприємств.

В складі елементів інфраструктури товарного ринку на етапі впровадження машинного виробництва основне місце займає стаціонарна мережа роздрібних і гуртових торговельних підприємств. Роздрібна торговельна мережа не тільки активно розповсюджується в територіальному аспекті, максимально наближаючись до покупців, але й постійно поглиблюється її спеціалізація – утворюються спеціалізовані продовольчі і

непродовольчі магазини. Спеціалізація спостерігається і в структурі гуртових торговельних підприємств: тоді як одна частина з них орієнтується на закупівельно-збутову оптову діяльність в місцях концентрації промислового виробництва, інша – спеціалізується на формуванні товарних запасів і їх розподілі в регіональну роздрібну мережу.

За машинного виробництва нових організаційних форм набуває гуртовий ринок, з'являються і починають функціонувати перші прообрази товарних бірж і аукціонів. Їх поява тісно пов'язана із зростанням потоків сировини і матеріалів для потреб фабрик і заводів, а також зміцненням міжнародної торгівлі товарами і сировиною.

Товарні біржі поєднують і реалізують потреби продавців і покупців реального товару за допомогою біржових посередників в єдиному місці протягом заздалегідь встановленого часу ведення біржового торгу. Біржовий торг протікає за єдиними загальновідомими правилами і ґрунтується на реальному співвідношенні попиту і пропозиції на уніфіковані види сировини. Установи бірж поступово стають вагомими центрами концентрації гуртового обороту саме сировинними товарами для промислового виробництва.

Поступово на базі первинного досвіду ведення гуртової торгівлі сировинними товарами і матеріалами формуються специфічні правила біржової торгівлі. Вони передбачають участь в біржовому торзі виключно спеціалізованих посередників – брокерів, котрі укладають оборудки спочатку тільки із реальним товаром, а згодом – форвардного і ф'ючерсного типу від імені своїх клієнтів – продавців і покупців. Правила біржового торгу з часом модернізуються і мають на меті: унеможливлення участі в торгах безпосередньо установ товарних бірж; чітку характеристику та розподіл місця і ролі брокерів (брокерських контор) і самої біржі (її працівників); порядок страхування (хеджування) біржового ризику; встановлення методів визначення і прогнозування котирування біржової кон'юнктури; уніфікацію процедури укладення, реєстрації та виконання основних умов біржових оборудок, стандартизацію параметрів біржових товарів і контрактів.

Аналогічну роль в реалізації крупних партій товарів широкого вжитку починають відігравати аукціони – гуртово-роздрібні центри реалізації окремих партій – лотів. Аукціони стають вищою формою організації таких елементів товарного ринку, як гуртово-роздрібні ярмарки. Вони організуються особливим видом комерційних посередників – аукціоністами, що підбирають і приймають стандартні уніфіковані лоти (партії) товарів до реалізації за особливими правилами аукціону. Зокрема, аукціони починають відбуватися у загальновідомих аукціонних центрах у встановлені і заздалегідь анонсовані терміни по товарах прискореної реалізації (морепродукти, квіти, продукція тваринництва тощо) або по товарах особливого асортименту (дорогоцінні метали і каміння, коштовності, хутро, дьоготь, паливо тощо).

На етапі машинного виробництва чітких обрисів набувають такі важливі елементи інфраструктури, як банки. Їх створення і розвиток бере свій початок у примітивному лихварстві і реально відображає зрослі потреби суспільного виробництва в обігових коштах для придбання основних засобів, сировини і матеріалів, найму продуктивної робочої сили. Установи банків виникають насамперед в місцях (країнах) з потужним промисловим потенціалом, а, отже, інтенсивним оборотом товарів, що вимагають постійного фінансового забезпечення. Банки стають важливими регуляторами сфери комерційного бізнесу, стаючи активними її учасниками.

З розвитком промисловості і гуртової торгівлі, біржової діяльності виникають і розвиваються страхові контори і компанії, що спеціалізуються на визначенні і фінансовому забезпеченні (перестраховуванні) комерційних ризиків можливих втрат, які зростають в міру

екстенсивного збільшення обсягів і інтенсифікації змісту господарських процесів в епоху машинного виробництва. Страхові посередники на ринку поступово переймають на себе часткове покриття можливих втрат бізнесменами частини прибутку, який вони не можуть отримати внаслідок наступлення несприятливої кон'юнктури або виникнення випадкових обставин, що на певний проміжок часу дестабілізують товарний ринок в цілому чи його окремих сегментів. На початках страховою справою займаються саме банки, які акумулювали достатні кошти для перестраховування можливих ризиків, для чого створюють спеціалізовані страхові контори. Подальший розвиток і зміцнення страхової діяльності сприяє поетапному перетворенню страхових контор у самостійні відокремлені страхові компанії, які, тим не менше, зберігають тісні контакти із банківським капіталом.

Надшвидкими темпами відбувається розвиток транспортної системи, яка на етапі машинного виробництва переживає бурхливий розвиток передусім завдяки становленню мережі залізниць. Застосування залізничного транспорту для транспортування вантажів створює можливості для прискорення їх доставки з місць виробництва до місць споживання і скорочення загальних витрат на перевезення. Процес спеціалізації в галузі транспорту веде до створення транспортних компаній, що спеціалізуються на перевезенні вантажів для потреб промисловості і готової продукції.

Технічний прогрес кардинально перетворює примітивну сповільнену систему зв'язку у швидкодіючі телеграфні і телефонні мережі, що дає змогу значно прискорити приймання і передавання комерційної інформації і сполучити сировинні і промислові райони, розосереджені в різних частинах світу. При цьому в системі бізнесу значно зростає роль та значення інформації, яка хоч і набуває ознак нового специфічного різновиду товару, але в умовах прогресуючого розвитку засобів зв'язку поступово стає доступнішою, а, отже, і дешевшою для значної кількості учасників системи бізнесу.

На зміну машинному виробництву в ході історичної еволюції системи бізнесу приходять тип крупносерійного індустріального виробництва як форми організації бізнесових відносин (рис. 2). Цей етап розвитку ділових відносин також має свої внутрішні особливості і відмінності у формах організації і функціонування товарного ринку, а також в складі основних елементів ринкової інфраструктури.

Загальна форма організації бізнесу	Крупносерійне індустріальне виробництво
Форма організації товарного ринку	Роздрібний, дрібногуртовий, гуртовий, посередницький, збутовий ринки
Інфраструктура товарного ринку	Стационарна і пересувна роздрібна торговельна мережа, мережа гуртових підприємств, біржова мережа, аукціонні центри, фінансово-кредитна, інформаційна, транспортна система

Рис. 2. Тип крупносерійного індустріального виробництва в розвитку системи бізнесу

Загальною ознакою цієї форми організації бізнесу безумовно є домінування у найрізноманітніших виробничих галузях високопродуктивних обладнання, машин і пристроїв, які здатні у відносно короткі проміжки часу продукувати значні кількості товарів як виробничого, так і споживчого призначення. При цьому технологічний процес і у

промисловості, і в сільському господарстві набуває ознак крупносерійного індустріального виробництва, що дає змогу радикально збільшувати обсяги випуску готової продукції, інтенсифікувати виробництво і розширити параметри товарного ринку.

В панівних умовах крупносерійного індустріального виробництва цивілізованих обрисів набуває товарний ринок. Його складова – роздрібний ринок як форма організації включає в себе вже сформовану стаціонарну мережу магазинів, в якій розпочинаються процеси спеціалізації і концентрації торговельних закладів на базі зростання їх конкурентної взаємодії в умовах росту потреб і запитів споживачів. Стаціонарна торговельна мережа органічно доповнюється пересувними пунктами і закладами роздрібно-торговельного обслуговування. Як наслідок, в практиці бізнесу закінчується ера домінування, диктату товаровиробника і розпочинається етап панівного становища на ринку безпосереднього споживача матеріальних благ, за якого всі суб'єкти системи бізнесу розпочинають реально усвідомлювати і враховувати конкретні потреби своїх потенційних клієнтів.

Незважаючи на розширення мережі різноманітних за потужністю, спеціалізацією і зоною діяльності (обслуговування) оптових підприємств (складів і баз), гуртовий ринок на етапі індустріального виробництва знову зазнає розбудови і перетворення. З нього поступово викристалізуються як самостійні форми організації товарного ринку посередницький і збутовий ринки. Посередницький ринок починає об'єднувати тих суб'єктів процесу товаропросування, які на відміну від оптовиків не беруть участі в комерційних операціях із реальним товаром, а лише включаються в процес товарного обміну з метою його організації на комерційних засадах. Збутовий ринок в епоху індустріального виробництва виникає як вузькоспеціалізована проміжна ланка між виробництвом – посередництвом – оптом і роздрібом – сферою споживання. Збутова діяльність ініціюється виробничими підприємствами власне для прискорення і здешевлення продажу виготовленої продукції, кількість якої порівняно з попередніми типами бізнесу за впровадження індустріальних технологій критично зростає в будь-якій галузі.

Основні зміни в складі і структурі інфраструктури товарного ринку при крупносерійному індустріальному виробництві полягають ось у чому:

- розпочинаються діаметрально протилежні за суттю процеси спеціалізації магазинів і їх концентрації (укрупнення) одночасно із появою первісних типів роздрібно-торговельних підприємств;
- в розвиток стаціонарної мережі розгортаються локальні системи пересувної (роз'їзної і розвізної), а також посылкової торгівлі;
- аналогічно модифікується структура мережі гуртових підприємств, серед яких з'являються крупні (міжнародні, міжрегіональні), середні (регіональні) і невеликі (локальні) бази і склади, в яких оптимізується в бік самообмеження їх основний асортимент і, таким чином, відбувається спеціалізація гуртових баз;
- регіональні і локальні біржі з'єднуються в єдину біржову мережу завдяки налагодженню мобільної комунікаційної мережі між окремими установами бірж, розташованими у різних частинах світу;
- організацію гуртово-роздрібно-аукціонів перебирають на себе спеціалізовані аукціонні фірми, які сконцентровують свою діяльність в спеціалізованих аукціонних центрах;
- розрізнені установи банків, фінансові групи, страхові компанії тощо шляхом взаємопроникнення і концентрації капіталу перетворюються в потужні кредитно-фінансові системи, здатні забезпечувати поступальний розвиток всіх галузей бізнесу;

- на базі новітніх засобів зв'язку формується мобільна інформаційна система, яка надає всім суб'єктам системи бізнесу загальнодоступну комерційну інформацію, необхідну для ефективного ведення власної справи;

- з окремих транспортних систем і локальних транспортних мереж формується єдина транспортна система, здатна оперативно опрацьовувати інтенсивні вантажопотоки за різними напрямками і маршрутами із застосуванням комбінування різних видів транспорту.

Історична еволюція системи бізнесу поетапно приводить її до сучасного типу – типу постіндустріального виробництва (рис. 3).

Загальна форма організації бізнесу	Постіндустріальне виробництво глобального характеру
Форма організації товарного ринку	Інституціональний і споживчий ринки
Інфраструктура товарного ринку	Сервісні компанії і підприємства на інституціональному і споживчому ринках, аукціонні центри і компанії, біржова торгівля, торгові дома, фінансово-кредитна, інформаційна, транспортна система

Рис. 3. Тип постіндустріального виробництва глобального характеру в системі бізнесових відносин

Сучасний тип системи бізнесових відносин за загальною формою її організації носить характер високотехнологічного комп'ютеризованого і автоматизованого постіндустріального виробництва глобального характеру. Вся система бізнесу розвивається в напрямку поступальної глобалізації економічного, соціально-політичного і культурного розвитку світової спільноти – формування засад ноосферної (космічної) цивілізації.

Загалом процес глобалізації світового господарства доволі неоднозначно оцінюється в економічній літературі. Передусім провідні вчені-аналітики світу відзначають неоднозначний вплив глобалізації на розвиток світової цивілізації: з одного боку, цей процес розкриває всім учасникам бізнесових відносин додаткові можливості для мобілізації матеріальних, фінансових і трудових ресурсів для розширення власної справи; з іншого, – глобалізація помітно загострює кризові явища в “третіх” країнах, поглиблює структурні деформації в світовому економічному просторі в бік гіпертрофії екологічно чистих галузей – деіндустріалізації виробництва, робить особливо жорсткою конкуренцію не тільки на рівні окремих фірм і підприємств, але й між державами і регіонами світу.

Основними формами організації ринку в епоху глобалізації постіндустріального виробництва стають інституціональний і споживчий ринки як дві основні складові товарного ринку.

Інституціональний ринок вбирає в себе найрізноманітніші організаційні форми і методи діяльності разом взятих гуртового, посередницького і збутового ринків. Ця частина товарного ринку оперує крупними партіями матеріальних благ виробничого і споживчого призначення, призначеними переважно для колективних споживачів не тільки у сфері виробництва та споживання, але й для комерційних і торговельних посередників у сфері обміну.

Споживчий же ринок містить найоптимальніші на сьогодні форми і методи роздрібного торговельного обслуговування включно із організаційними формуваннями, що функціонують на ньому. На споживчому ринку сьогодні спостерігаються такі основні тенденції:

- посилюються процеси спеціалізації і типізації роздрібної торговельної мережі, які в умовах надвисокої концентрації торговельного капіталу, матеріальних і трудових ресурсів нерідко відбуваються на якісно новому рівні і приводять до формування потужних транснаціональних торговельних мереж з єдиною бізнесовою концепцією і стратегією розвитку в глобальному світовому масштабі;

- подальшого розвитку набувають форми і методи ведення торгівлі і обслуговування покупців через впровадження новітніх технологій в різних галузях науки і техніки, а також завдяки використанню нових засобів і предметів праці;

- зміщення пріоритетів в системі загальнолюдських цінностей виносить частину ділових відносин за межі реальних міжособистісних контактів у віртуальну сферу, яка матеріалізується у формі електронної комерції і торгівлі;

- глобалізація споживчого ринку проявляється через розвиток франчизи – продаж ексклюзивних прав на унікальну технологію або метод обслуговування, захищені торговим знаком, маркою або іншими чинниками захисту інтелектуальних прав;

- споживчий ринок розвивається шляхом постійної внутрішньої (видів і форм організації торгівлі і обслуговування споживачів) і зовнішньої (торгівлі з іншими видами бізнесової діяльності або сервісу) диверсифікації; ця частина товарного ринку в умовах глобалізації стала пріоритетною сферою залучення капіталу і фінансових інвестицій – вивільнених внаслідок зниження капіталомісткості постіндустріального виробництва коштів.

В добу постіндустріального виробництва процес глобалізації не оминає і інфраструктуру товарного ринку. Вона постійно ускладнюється внаслідок виникнення нових і трансформації, відповідно до новітніх вимог ринку, діючих її елементів. Інфраструктура ринку цілком підпорядкована його основній структурі, а тому відчуває на собі вплив тих самих процесів диверсифікації, спеціалізації, типізації і концентрації, що й ринок взагалі.

Протягом усього процесу еволюції системи бізнесу зростає і розширюється не тільки комерційна, але й некомерційна сфери системи бізнесу. Таке явище є наслідком постійного розвитку і зміцнення державних органів, починаючи з рабовласницького, феодального і аж до сучасних постіндустріальних державних формувань. До основних функцій держави входять організація і забезпечення створення і розподілу матеріальних благ суспільного характеру. З цією метою під егідою держави створюються відповідні виробничі потужності, організуються канали товаропросування матеріальних благ для суспільного споживання, відпрацьовуються механізми їх розподілу.

1. Рудницький С. Суть і зміст вітчизняного бізнесу // Інтеграція економічних інтересів споживчої кооперації в національно-державні інтереси України: Зб. наук. пр. / Львівська комерційна академія. – Львів, 1997. 2. Башнянин Г., Рудницький С., Третьак Г.С. Поняття, структурні елементи та внутрішні взаємозв'язки системи вітчизняного бізнесу // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – Львів. – 1999. – Вип. 6. – 308 с.